

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Y.2004, C.9, S.1 s.257-280.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KALKINMA POLİTİKALARI VE DEVLETİN ZAYIFLAYAN ROLÜ

DEVELOPMENT POLICIES AND WEAKENING ROLE OF STATE IN GLOBALIZATION PROCESS

Yrd.Doç.Dr.Şevket TÜYLÜOĞLU*

ÖZET

II. Dünya Savaşı sonrasında kalkınma kuramlarında devletin kalkınmayı gerçekleştirebileceğine dair genel bir kabul söz konusuydu. Uygulamada devletler planlama ve kamu girişimciliği ile aktif rol oynayarak, kalkınma sürecinde önemli başarılar elde etmişlerdir. 1970'li yıllarda ortaya çıkan başarısızlıklardan sonra, küreselleşmenin yoğunlaştığı 1980'li yıllardan itibaren, kuramsal açıdan devletin ekonomiye karışmasının kalkınma sürecini olumsuz etkilediği görüşü ağırlık kazanmıştır. Kuramsal değişimin paralelinde planlama, kamu girişimciliği ve iktisat politikası araçlarıyla devletin ekonomiye müdahale etme gücü zayıflamış; kalkınma sürecinde piyasa mekanizması ve özel girişimciliğin genişlemesi ön plana çıkmıştır. Devletler ortaya çıkan zorlukları aşma ve piyasa ekonomisinin sağlıklı işleyişini sağlama şeklinde minimal düzeyde bir rol üstlenmeye başlamıştır.

ABSTRACT

One of the discussions in the development theories that state could succeed development had been generally accepted after the World War II. In practice, states achieved big improvements in development processes by playing active role in planning and public entrepreneurship. After some unsuccessful attempts in 1970's and beginning from the prevalence of globalization views in 1980's, theoretically, the idea of an intervention of state to economy would negatively affect the development process had been accepted. Parallel to its theoretical change, the power of state interference to economy by planning and using public entrepreneurship and economic policy tools had weakened and the idea of free market mechanism and private entrepreneurship came to the fore as primary principles. States have started to undertake a minimum responsibility such as eliminating problems in free markets and providing a fine environment to market economy.

Küreselleşme, Kalkınma İktisadi, Devletin Rolü, Piyasa, Sermaye Hareketleri, Faiz Yatırım İlişkisi, Para İkamesi, Kriz Globalization, Development Economics, The Role Of The State, Market, Capital Movements, The Interest Rate And Investment, Currency Substitution, Crisis.

* Zonguldak Karaelmas Üniversitesi ÇİİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

1. GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yerel ve uluslararası düzeyde bilimsel, ekonomik ve siyasal nitelikte bütün koşullar kalkınma sürecinde devletin etkin bir şekilde rol oynayabilmesi için kuramsal ve pratik açıdan uygun bir ortam hazırlamaktaydı. 1970'li ve 1980'li yıllardan sonra ise küresel ekonomik koşullar değişmeye ve devletin rolü ile ilgili yeni eğilimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmadaki hipotez, "Küreselleşme sürecinin yoğunlaştığı 1980'li yıllardan sonra oluşan yeni koşullarda, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, devletin kalkınma sürecinde etkin rolü kuramsal ve pratik alanlarda zayıflamıştır" şeklinde ifade edilebilir.

Bu çalışmanın amacı, kalkınma iktisadında devletin rolü ile ilgili kuramsal değişmeyi açıklamak; küreselleşme sürecinde devletlerin kullandıkları eski politika araçlarıyla ekonominin yönetilmesinin zorluklarını ve devletin zayıflayan rolünü örneklerle vurgulamak; böylece yeni koşullarda daha büyük bir incelik gerektiren kalkınma politikalarının geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Çalışma yürütülürken kalkınma iktisadi disiplininin kuram ve kavramları açısından konulara yaklaşılmış, somut gelişmeleri değerlendirmek için OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı), IMF (Uluslararası Para Fonu) ve IBRD (Dünya Bankası) bünyesinde hazırlanan rapor, istatistik ve akademik çalışmalar ile DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası), Hazine Müsteşarlığı, İMKB (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası) gibi Türkiye'deki ekonomi ile ilgili kurumların verilerinden yararlanılmıştır.

Çalışma planında ilk olarak, II. Dünya Savaşından 1980 sonrasına, kalkınma iktisadi kuramında tarihsel olarak devlete farklı bakış açıları sergileyen kuramsal gelişmeler kısaca gözden geçirilecek; kalkınmada devletin rolüne verilen önem ve yüklenen anlamdaki kuramsal değişimin anlaşılmasına çalışılacaktır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, bu değişimin pratiği ile ilgili gelişmelere örnekler verilecektir.

İkinci olarak, uygulamada II. Dünya Savaşı sonrasında devlet müdahaleciğinin gerekçe, başarı ve başarısızlıkları ele alınacak, buradan hareketle 1980'li yıllardan itibaren zayıflayan devletçilik ve planlama araçları yerine ikame edilmeye başlanan piyasa ekonomisine yönelik süreci gözden geçirilecektir. Bu bağlamda özellikle kalkınmanın motoru olarak kamu girişimciliğinin zayıflaması, yerini özel girişimciliğe bırakması ve Türkiye örneğinden yola çıkarak, özel girişimciliğin ya da bunun bir ölçüsü olan özel yatırımların görelî genişleme süreci incelenecektir.

Son olarak, küreselleşme sürecinde para ve maliye politikalarının eskisi gibi rahat bir şekilde uygulama olanağının zorlaştığı koşullar üzerinde durulacaktır. Bunun için finansal piyasaların az gelişmiş olduğu ülkelerde sermaye hareketlerinin ekonomik krizlere yol açması, para ikamesinin bu ilişkiyi derinleştirmesi, bu ortamda devletin faizler üzerindeki rolünün zayıflaması ve değişmesi gibi örneklerin devletin para politikası uygulama gücü üzerindeki etkileri incelenecektir. Maliye politikası açısından ise, küreselleşme sürecinde devletin vergi toplama gücünün zayıflaması ve adil

gelir dağılımı politikası izlemenin zorlaşması üzerinde durularak çalışma sonuçlandırılacaktır.

2. KURAMSAL AÇIDAN DEVLETE VERİLEN ROLÜN ZAYIFLAMASI

1980 öncesinde iktisat biliminde Keynesyen iktisadın kuramsal ağırlığı ve merkezi planlı ekonomilerin varlığı, az gelişmiş ülkelerde devlet müdahalesi ve planlı ekonomi modellerinin izlenmesinde büyük ölçüde etkili olmaktadır. Bu temelden hareketle, devletin ekonomik ve toplumsal dönüşümde az gelişmiş ülkeler açısından anahtar bir role sahip olduğu düşüncesi, II. Dünya Savaşı sonrası şekillenen kalkınma iktisadi disiplininin de en önemli yapı taşlarından biri olarak varlığını sürdürmüştür.¹ Kalkınma iktisadi kuramları ortodoks neoklasik, bağımlılık ve neoliberal kalkınma kuramı şeklinde, üç ana başlık altında kategorize edilebilir². Ortaya çıktıkları tarihsel dönemin izlerini yorumlayacak tarzda, devletin rolü ve statüsü hakkında özel bakış açısı ve kavramlar üreten bu üç tip kalkınma kuramına bakıldığında, 1980 öncesi ve sonrasında devletin rolündeki kuramsal değişme görülebilmektedir.

2.1. Neoklasik Kalkınma Kuramı: Kalkınmacı/Geliştirici Devlet

İlk kalkınma kuramları ekolü, 1950 ve 1960'larda modernleşme kuramının etkisinde ortaya çıkan "ortodoks neoklasik kalkınma kuramı"dır. Bu ekolde yer alan iktisatçılar, uluslararası fon akımlarının Üçüncü Dünya devletlerine aktarılması yoluyla; fakirlik kısır döngüsünün kırılacağını (R. Nurkse'un kuramı³), tarımdan endüstriye aktarılan yoğun emek gücünün hızlanacağını (A. Lewis modeli⁴), endüstriyel büyümeyi sağlayacak olan büyük itişe kıvılcımlayacağını ya da harekete geçireceğini (P. Rosenstein-Rodan'ın kuramı⁵) ve daha genel olarak, endüstriyel çağı yakalamada toplumu bütüncül "kalkış (take-off)" noktasına getireceğini (W. Rostow'un ünlü beş safhalı gelişme kuramında⁶ üçüncü safha) ileri sürmektedirler.⁷

¹ Ziya ÖNİŞ; "Globalization and the Nation State: The Possibilities and Limits of State Intervention in Late Industrialization", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.3, Kasım 1994, s.112.

² Franck PETITVILLE; "Three Mythical Representations of the State in Development Theory", *International Social Science Journal*, Vol.50, No.1, 1998, s.15-36.

³ Ragnar NURKSE; *Az gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü*, (Çev: Ş. Adalı), Menteş Matbaası, İstanbul Yayınları, İstanbul, 1964.

⁴ W. Arthur LEWIS; "Sınırsız Emek Arzı ile İktisadi Kalkınma", *İktisadi Kalkınma: Seçme Yazılar*, (Der: Metin BERK - Fikret GÖRÜN - Selim İLKİN), ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayınları No: 6, Ankara, 1966.

⁵ P. ROSENSTEIN-RODAN; "Problems of Industrialization in Eastern and South-Eastern Europe", *The Economics of Underdevelopment*, (Ed: A.N. AGARWALA-S.P. SINGH), A Galaxy Books, New York, 1968.

⁶ W.W. ROSTOW; *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri: Komünist Olmayan Bir Manifesto*, yy, 1966a.

⁷ Ron AYRES, "School of Development Thought", *Development Studies: An Introduction Through Selected Readings* (Ed: Ron AYRES) Greenwich University Press, UK, 1995, s.98,100.

Kalkınma sürecinde devletin rolüne liberal bir bakış sergileyen bu iktisatçıların çoğu açık bir ekonomide yatırımın etkin dağılımı konusunda devlete oldukça sınırlı bir rol tanısalar da, modernleşme kuramının etkisiyle, piyasanın işleyişini etkileyen siyasal (devlet) ve toplumsal faktörleri merkezi değişkenler olarak incelemiş; bu değişkenlerin kalkınmayı ve piyasa güçlerini destekleyeceğini varsaymışlardır. Avrupa'daki –liberal görüş açısından daha esnek- bazı ortodoks yazarlar ise, (öncü sektör modelini ileri süren A. Hirschmann gibi⁸), devletçe korunan endüstriyel sektörlerde devletin müdahalesinin daha yoğun bir şekilde kullanılmasını önermişlerdir.

Neoklasik kalkınma kuramı içinde yer alan önerilerde, devletin kalkınmayı gerçekleştirebilme yeteneğinin var olduğuna dair genel bir kabul ve dolaylı vurgular yapılmakta ve “kalkınmacı” veya “geliştirici devlet”⁹ tanımlamalarına varan bir yaklaşımla, önerilen politika uygulamaları sonucunda devletin mutlaka kalkınmada fark yaratacağı ileri sürülmektedir. Bu yaklaşımla kuramlar, devletin kalkınma amaçlı faaliyetlerini açıklama ve bu doğrultuda devletin neler yapması gerektiğini vurgulama çerçevesinde işlenmiştir.

2.2. Bağımlılık Kuramı: Kukla Devlet

İkinci kalkınma kuramı ekolü, 1950'lerde ECLA (Latin Amerika Ekonomik Komisyonu)¹⁰ okulu'nun serbest ticarete karşı ithal ikameci (içe dönük sanayileşme) tepkisi ile temelleri atılan, 1960'ların sonunda varlığını gösteren ve 1970'lerde tam olarak şekillenen eleştirel “bağımlılık kuramı”dır. Bu kuram, iki kutup olarak dünya ekonomisinin döl bir görünümünü vurgulayan R. Prebisch'in “Merkez-Çevre” paradigmasının daha radikal bir tarzda ele alınmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu ekolde yer alan iktisatçılara P. Baran, C. Furtado ve O. Sunkel, F. Cardoso, E. Faletto, A. G. Frank, A. Emmanuel, S. Amin, D. Santos, R. M. Marini ve I. Wallerstein, gibi düşünürler örnek olarak verilebilir.¹¹ Bu kuramların genel eğilimleri klasik Marxizm'den farklılaşsa da, Marxizm'in etkisi ve yeniden yorumlanması olarak gelişmişlerdir.

Bu kuramda, az gelişmiş ülke devletleri ortodoks neoklasik kalkınma kuramda öngörülen devletlerden çok daha güçsüz ve özerklikleri çok daha sınırlı devletler olarak kabul edilmektedir. Uluslararası sınırlamalar

⁸ Albert O. HIRSCHMANN; *The Strategy of Economic Development*, Yale University Press, London, 1970; Albert O. HIRSCHMANN; “The Rise and Decline of Development Economics”, *Essay in Trespassing Economics to Politics and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.

⁹ Kalkınma kuramlarının devlete bakışını tek bir deyim ile kategorize edebilmek zordur. Bu çalışmada Petiteville'nin yapmış olduğu “kalkınmacı/geliştirici devlet (developmentalist/developer state)”, “kukla devlet (puppet state)” ve “minimal ölçekli liberal devlet (minimal scale of liberal state)” kavramları söz konusu zorluğu aşmada büyük bir kolaylık sağlamıştır; bkz., PETIVILLE, 1998, s. 15.

¹⁰ ECLA (Economic Commission for Latin America), 1948 yılında BM bünyesinde kurulmuş, Latin Amerika ülkelerinin kalkınma sorunlarını yakından izleyen bir kurum olmuştur.

¹¹ Bu düşünürlerin çalışmaları ve kuramları için ayrıntılı ve açıklayıcı bir çalışma için bkz., Gabriel PALMA; “Underdevelopment and Marxizm: From Marx to the Theories of Imperialism and Dependency”, *Development Studies: An Introduction Through Selected Readings* (Ed:Ron AYRES), Greenwich University Press, UK, 1995, s.161-210.

nedeniyle, devletlerin uluslararası sistemde “kukla devlet” konumunda oldukları ileri sürülmekte, dolayısıyla kalkınmayı gerçekleştirmede devlete şüpheli ve eleştirel bir bakış açısı sergilenmektedir. Örneğin Frank, Amin, Santos ve Marini gibi düşünürlerce ileri sürülen radikal analizlerde Üçüncü Dünya devletleri, Merkezin (gelişmiş ülkelerin) kapitalist yönetici sınıfları ile çok yakın ilişkisi olan orta sınıf tarafından işgal edilen gerçek bir kukla yapılar olarak kabul edilmektedir. Bu kuramın en önemli düşünürlerinden biri olan Baran, azgelişmişliğin devletin işlevleri ile ilgili sonuç değil, yerel (komprador) elitlerle metropol devletler arasında yer alan işbirliğinin tarihsel bir süreci olduğunu ileri sürmektedir.¹²

Bu kuramsal yapılarda siyasal faktörler (devlet) ekonomik faktörler tarafından belirlendiğinden kalkınmada etkisiz bir konumda kabul edilmektedir. Yapılan çözümler, Çevre (azgelişmiş ülkelerin) devletlerinin tamamıyla uluslararası kapitalizmin mantığına boyun eğdiklerini ve ancak bu sistemden bir kopma sayesinde korunulabileceğini ve devletin kalkınma başarısının bu şekilde ortaya çıkabileceğini ileri sürmeleri ile sonuçlanmaktadır. Anlaşılacağı gibi, son kertede devletin kalkınmayı gerçekleştirebileceği veya devletin bu konudaki yeteneği konusunda her hangi bir şüpheye yer verilmemektedir.

2.3. Neoliberal Kalkınma Kuramı: Minimal Ölçekli Liberal Devlet

Azgelişmiş ülkelerin -özellikle 1970’li yıllarda- kalkınma sürecinde yaşamış olduğu olumsuz gelişmeler, devletin oynayacağı rol ve yerine getireceği işlevleri kuramsal açıdan yeniden düşünmek için uygun bir ortam hazırlamıştır. Bu ortamda, eski sorunlara getirilen yeni bakış açıları ile, 1980’li yıllarda üçüncü bir paradigma olan “neoliberal kalkınma kuramı” ortaya çıkmıştır.

Neoliberal kalkınma kuramı iki yüzyıl önce Adam Smith’in keşfetmiş olduğu “görünmez el” düşüncesini hatırlatacak bir tarzda; bir yandan Keynes ve Keynesyen iktisadın müdahaleci sosyal devlet anlayışını, bir yandan da kalkınma iktisadında devlete tanınan planlama ve diğer yollarla ekonomiye müdahale edilmesi önerisini eleştirmektedir.¹³ Bu kuramlarda hem neoklasik hem de bağımlılık kuramlarının aksine, güçlü devletin kalkınmayı destekleyeceği, ilerleteceği düşüncesi, aşırı bir basitleştirme olarak değerlendirilmektedir. Eskidiği düşünülen neoklasik kalkınma kuramının düzeltilmesinin yanı sıra;¹⁴ bu kuramın bir yandan ithal ikameci diğer yandan da devlet ve bürokrasiyi güçlendirme önerileri şiddetle eleştirilmektedir.

¹² Bağımlılık kuramlarının ortaya çıkmasında ECLA’nın öncüsü Prebisch’in yanısıra Baran’ın önemli bir etkisi vardır; Paul BARAN; *The Political Economy of Growth*, Monthly Review Press, New York, 1957.

¹³ Fuat ERCAN; “Gelişme Yazını: Eleştiriler ve Yeni Perspektifler”, *Gelişme İktisadi Kuram-Eleştiri-Yorum*, (Ed: Tamer İŞGÜDEN-Fuat ERCAN-Mehmet TÜRKAY), Beta Yayınları, İstanbul, 1995, s.355-356.

¹⁴ Linda WEISS-John M. HOBSON; *Devletler ve Ekonomik Kalkınma*, (Çev: Kıvanç DÜNDAR), Dost Kitabevi, Ankara, 1999, s.162-163.

Bu yaklaşımlarda, devletin önceki rollerinin ortadan kaldırılması ve piyasanın kendi iç dinamiklerinin işleyişine bırakılması yoluyla kalkınmanın kendiliğinden yoluna gireceği ileri sürülmektedir. Hatta, 1980 öncesinde de devletlerin ekonomiye karışmalarına gerek yoktu. Karışımıcı, uzaktan müdahale eden, zayıflatan, etkinsiz olarak tanımlanan Üçüncü Dünya devletleri özel insiyatifi tıkamak, piyasa mekanizmasını bozmak, rekabeti önlemek ve az gelişmişliğin içine daha çok batmaktan sorumlu aktörler olarak görülmektedir. Somut çözüm önerisi ise devletin ekonomi ve toplumu kontrol etmesini gevşetmek, özelleştirmek ve küreselleşme sürecinin gerektirdiği yapısal uyum programlarını uygulamaktır.¹⁵

Neoliberal kuramın önemli bir özelliği, küreselleşme kavramına vurgu yapması ve bu kavramla birlikte, önceki kuramlara göre dünya çapında daha geniş bir kabul görmüş olmasıdır. Buna göre, küreselleşme sürecinde az gelişmiş ülkelerin kalkınması, dünya ekonomisi ile daha fazla entegrasyona gitmeleriyle olanaklıdır. Entegrasyon yoluyla kalkınma, devlet müdahalesinin en aza indirildiği, rasyonel davranan ekonomik birimlerce piyasanın sorunsuz işleyişini sağlayacak düzenlemelerin devletçe gerçekleştirildiği dışa açık bir ekonomik yapı ile sağlanabilecektir.¹⁶

Bu bağlamda neoliberal kuram, Doğu Asya'da ortaya çıkan başarıyı minimal devlet ve serbest piyasa önermelerinin doğruluğunu destekleyen modeller olarak görmüş, devlete bakışı "küçük-ölçekli liberal devlet" anlayışı şeklinde ileri sürmüştür. Devletin oynaması gereken açık bir rolü vardır: Piyasa kurallarını izlemeyi tercih ederek, olumsuz bir tarzda müdahaleden çekinmelidir. Bu yüzden neoliberal ekonomistler, devletin serbest ticaret tavrını bu ülkelerin ekonomik "take-off"u (W.W. Rostow'un kalkınma kuramında üçüncü aşama olan 'kalkış' aşaması) olarak yorumlayan bir model olarak özellikle Güney Kore olmak üzere, Doğu Asyalı Yeni Sanayileşen Ülkeleri (New Industrialized Countries: NICs) örnek olarak göstermektedirler. Bu bağlamda, neoliberal kuramın ünlü temsilcilerinden B. Balassa, Dünya Bankası için özellikle Doğu Asya ülkeleri hakkında bir çok ampirik çalışma yapmıştır.¹⁷ Balassa, çalışmalarında özel sektörde geliştirilen ihracat artışı ile gayri safi milli hasıla artışı arasındaki doğrudan bir ilişkinin varlığını vurgulamıştır. Bu yaklaşımlarda Doğu Asya devletlerinin kalkınma politikası olarak rolü sadece gerekli toplumsal, ekonomik ve parasal bir ortamı yaratmak ve piyasayı serbest bırakmak şeklinde anlaşılmaktadır. İlave olarak, devletler bu ortamın devamlılığını da sağlamalıdır.

Neoliberal kuramın ünlü bir temsilcisi olan D. Lal ise, az gelişmiş ülkelerde merkezi planlama ve devlet müdahaleciliği düşüncesini destekleyen önceki kalkınma iktisatçılarına karşı önemli eleştiriler getirmiştir. Kalkınma iktisadının "öldüğünü ve gömüldüğünü" ileri sürmüş ve bu yüzden tek geçerli düzenleyici mekanizma olan piyasa fiyatlarına geri dönüş için adeta çağrıda

¹⁵ PETITEVILLE, 1998, s.121.

¹⁶ Mehmet TÜRKAY; "Konjonktürel Bir Kavram Olarak 'Müdahale' ve Gelişme İktisadı", *İktisat Dergisi*, S.366-367, İstanbul, Nisan-Mayıs 1997, s.33;35.

¹⁷ Örneğin, bkz., Bela BALASSA; *Economic Policies in the Pasific Area Developing Countries*, McMillan Press, 1991.

bulunmuştur. Lal, -bir disiplin olarak zaten bilimsel popülaritesini yavaş yavaş kaybeden- kalkınma iktisadının ortadan kalkmasının, gelişmekte olan ülke ekonomileri için yararlı bir gelişme olacağını savunmuştur. Çünkü Lal'a göre, kalkınma iktisadı kalkınmanın motoru olarak devleti kabul etmektedir; oysa herhangi bir devlet müdahalesinin refahı arttıracığı garantisi yoktur.¹⁸

Sonradan gelen birçok iktisatçı, eski kuramları eleştirerek bu yeni anlayışı desteklemiştir. Ayrıca, kalkınma sorununa getirilen yeni yaklaşımlarda IMF (Uluslararası Para Fonu) ve IBRD (Dünya Bankası)'nın temsil etmiş olduğu yaklaşımlar da etkili olmuş, bu kurumlarca izlenen "istikrar" ve "yapısal uyum" politikaları kalkınma politikalarının yerini almıştır. Sonuçta üçüncü ve son kalkınma kuramı olarak "neoliberal kalkınma kuramı", kalkınma ve devlete bakışıyla kalkınma kuramlarının ilk iki trendine göre bilimsel dünyada daha fazla popülarite kazanarak belirginleşmiştir.

3. DEVLETÇİLİĞİN ZAYIFLAMASI VE PİYASANIN GÜÇLENMESİ

II. Dünya Savaşından hemen sonra kuramsal açıdan güçlenen devlet ve devletçilik politikaları, pratik alanlarda da popülarite kazanarak uzun bir süre uygulanmıştır. Aşağıda bu uygulamalarla birlikte; küreselleşme sürecinde ekonomik zeminin değişmesine bağlı olarak, kalkınma politikalarında devletçilik ve planlamanın zayıflaması, piyasanın güçlenmesi ve kamu girişimciliğinin eski hızını kaybederek yerini özel girişimciliğe bırakmaya başlaması süreci incelenmektedir.

3.1. Başarılı Devletçilik Politikaları

II. Dünya Savaşı sonrasında ithal ikamecilik, planlama, kamu girişimciliği, devletleştirme, kamulaştırma gibi araçlarla uygulanan yoğun devletçilik politikaları yeni ulus-devletlerin temel politika benzerliğini teşkil etmiştir. Kalkınmanın ilk aşamalarında devletin bu yollarla ekonomiye karışmasının makul ve geçerli bir gerekçesi vardı: Azgelişmiş ülkelerde az sayıda yabancı sermayenin aktivitelerinden başka, gelişmiş yerel bir işadama topluluğu veya sanayi kesimi bulunmamaktaydı. Bu yüzden devlet ekonominin her alanına nüfuz etmek ve büyük ekonomik faaliyetlerin neredeyse tamamını bizzat yerine getirmek zorundaydı.

Türkiye'de bu bağlamda yürütülen politikalar, II. Dünya Savaşı ve sonuçlarından çok daha önce başlamış, 1930'lu yıllarda izlenen devletçilik politikalarında somut uygulamalarını bulmuştur. M. Kemal Atatürk'ün 1936'da yayınlanan İkinci Sanayi Planı'nın önsözünde yer alan ifadeyle: "Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüslerle yapılamamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve

¹⁸ Bkz., Deepak LAL, **The Poverty of Development Economics**, Institute of Economic Affairs, London, 1993.

görüldüğü gibi kısa bir zamanda da yapmaya muvaffak oldu...”¹⁹ II. Dünya Savaşı ortaya çıkmadan önce, Türkiye’de devletçilik uygulamalarıyla ekonominin kuruluşu tamamlanmış, kalkınmada önemli başarılar elde edilmiş ve hatta iyi bir başlangıç yapma açısından, az gelişmiş ülke devletlerine de örnek teşkil edebilecek bir süreç sergilemiştir.

II. Dünya Savaşının hemen sonrasında itibaren bağımsızlığını kazanan yeni ulus-devletlerde, devlet müdahalesinin motoru olduğu kalkınma politikaları ile, 30-40 yıl boyunca dünya genelinde önemli başarıların elde edilebildiği gözlemlenebilmektedir. Özellikle, Asya Kaplanları olarak bilinen ülkeler çok daha büyük başarılar göstermiştir. 1950 itibarıyla kişi başına gelir düzeyinin Afrika’nın bile gerisinde olan bu ülkeler, Tablo 1’de de görüleceği gibi önemli atılımlar göstermiş, 1970’lerden sonra ihracata dayalı büyüme hamleleri ile kalkınma sürecinde daha da etkili olmuşlardır.

3.2. Kalkınma Başarılarından Tıkanmaya

Bütün bunlara rağmen, devletin güçlenmesi ve oynayacağı rolün büyümesi, bir taraftan kalkınma yolunda ekonomik fırsatlar sunarken, öte yandan ironik bir şekilde birtakım ekonomik riskleri de beraberinde getirmiştir. 1980’li yıllara doğru gelinirken, sömürgecilik sonrası kurulan pek çok yeni ulus-devletin uyguladığı devletçi ekonomik stratejilerin kalkınma sürecinde yetersiz ve başarısız olduğu uluslararası ekonomik göstergelerde görülmeye başlamıştır. Aşağıda Tablo 1’de kişi başına GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) büyümesi ile ilgili olarak, dünya genelinde uzun dönemli bir karşılaştırma yapılarak, bu durum daha yakından görülmektedir.

Tablo-1’deki verilere göre, dünya genelinde kişi başına gelir büyüme hızı 1950-1973 aralığında %2.9, 1973-1992 aralığında ise, %1.2 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerde kişi başına gelir büyüme hızı, eskiye oranla daha az olmakla beraber artmıştır. Önceki dönemde başarılı sayılabilecek olan Doğu Avrupa’da bu oran önemli ölçüde azalmış, Latin Amerika’da neredeyse sıfıra yakın bir değer almıştır. Kalkınma tarihinin ilk otuz yılında, kişi başına gelir büyüme hızı en düşük olan Afrika’da ise, önceki dönemde diğer bölgelere göre düşük düzeyde gerçekleştirilen kişi başına büyüme hızı, ikinci dönemde yerini küçülmeye bırakmıştır. Sadece Asya’da gerçekleştirilen başarı 1970’lerden sonra da devam etmiş, neredeyse eski düzeyine yakın ve gözle görülebilir bir büyüme hızı ortaya çıkmıştır.

Anlaşılabileceği gibi, II. Dünya Savaşı sonrasında devletin yoğun müdahalesi ile kalkınma başarılarında görülen iyimserlik, 1970’li yıllardan sonra yavaş yavaş tıkanmaya ve burada ele alınma olanağı bulunmayan ödemeler dengesi, iç ve dış borç yükü, yoksulluk gibi diğer göstergelerde de benzeri başarısızlık sinyalleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Az gelişmiş ülkelerde ekonomik sorunlar, özellikle 1970’lerden itibaren dünyadaki konjonktürel dalgalanmalara eşlik ederek daha da derinleşmiştir.

¹⁹ Mustafa H. AYSAN; 100. Doğum Yıldönümünde Atatürk’ün Ekonomi Politikası, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş. Yayın No: 3, 2. Baskı, İstanbul, 1980, s.4.

Tablo-1: Dünyanın Çeşitli Bölgelerinde Kişi Başına GSMH Büyüme Oranı, 1950-1973/1973-1992 (Yıllık Ortalama)

BÖLGELER*	1950-1973	1973-1992
Batı Avrupa	3.9	1.8
Gelişmiş Diğer Batı	2.4	1.4
Güney Avrupa	4.9	1.7
Doğu Avrupa	3.5	-1.1
Latin Amerika	2.5	0.5
Asya	3.8	3.2
Afrika	2.0	-0.1
DÜNYA	2.9	1.2

* **B. Avrupa:** Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre, İngiltere; **Gelişmiş Diğer Batı:** Avustralya, Kanada, Y. Zelanda, ABD; **G. Avrupa:** Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya, Türkiye; **D. Avrupa:** Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya, SSCB, Yugoslavya; **L.Amerika:** Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Meksika, Peru, Venezuela; **Asya:** Bangladeş, Burma, Çin, Hindistan, Endonezya, Japonya, Pakistan, Filipinler, G. Kore, Tayvan, Tayland; **Afrika:** Mısır, Etiyopya, Gana, Kenya, Morokko, Nijerya, G. Afrika, Tanzanya, Zaire.

Kaynak: Angus MADDISON; **Monitoring the World Economy: 1820-1992**, OECD Development Centre Studies, Paris, 1995, s.60.

Benzer şekilde, Tablo 1’de Güney Avrupa kategorisi içinde değerlendirilen Türkiye’de de ekonomik sorunlar ortaya çıkmış, sonunda 1979 yılında ödenemeyecek duruma gelen dış borçların ertelenmesi kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştur.

3.3. Devletçilikten Piyasaya Yönelme

Bu gelişmeler, pratik alanda devletin izlediği kalkınma politikalarının zamanla zayıfladığını, devletin problemlere nüfuz edemediğini ve çözümleme yeteneğinin azaldığını gösteren örnekler olmuştur. Böylece özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde, gerek Keynesyen ekonominin gerekse kalkınma iktisadının desteklediği politikaların başarısızlıkları, devletin 1970’li yıllardan sonra ortaya çıkan ekonomik sorunlara cevap veremediğinin birer göstergesi kabul edilmiştir. Böylece kalkınma politikalarında devlet müdahalesi veya karma ekonominin üstün olduğu düşüncesi cazibesini önemli ölçüde yitirmiş ve 1980’li yıllardan itibaren neoliberal kuramın önerdiği piyasa mekanizmasının işleyişine ağırlık vermeye başlanmıştır.

Bu değişme sadece eski Üçüncü Dünya ülkelerine değil, aynı zamanda eski İkinci Dünya ülkelerine de yayılmıştır. 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılışı ve Doğu Bloku’nun sona ermesiyle neoliberal politika önerileri bütün dünyada yavaş yavaş etkili olmaya ve pratik alanda uygulanmaya başlamıştır.²⁰ Örneğin, 1990 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)’nda, Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere, bütün Doğu Avrupa hükümetleri, arz ve talebe dayalı fiyatların ve özel mülkiyet hakkının bulunduğu rekabetçi piyasa ekonomilerini gerçekleştirmek

²⁰ Vito TANZİ; “The Demise of the Nation State?”, **IMF Working Paper**, WP/98/120, August 1998, s.4.5.

için gayret göstereceklerini taahhüt etmişlerdir.²¹ Bu ve benzeri gelişmeler kalkınmaya, devlete ve onun rolüne bakışı derinden etkilemiş, tüm dünyada devletçilik ve planlama yerine piyasa mekanizmasına doğru yönelişleri ve uygulamaları ortaya çıkarmıştır.²²

Türkiye’de de, 1980’li yılların başından itibaren, dünyadaki genel eğilime paralel olarak önemli bir dönüm noktasına girilmiştir. Bu dönemde temel politika, devletin rolünü daraltarak serbest piyasa mekanizması kurallarına göre işleyen bir ekonominin oluşturulmaya çalışılmasıdır.²³ Bu model, bir yandan ithalatı liberalize ederek ithal ikameci modele son verirken, diğer yandan ihracata dayalı sanayileşme modeli olarak, devletçilik vurgusu olmayan yeni bir stratejiye oturtulmuştur.

Aşağıda devlet ağırlıklı bir ekonomiden piyasaya yönelme sürecinin 1980 sonrasında yansıyan uygulamaları, kamu ve özel sektör girişimciliği ve yatırımları açısından değerlendirilmekte, Türkiye’den de örnekler verilmektedir.

3.4. Kamu Girişimciliğinin Zayıflaması ve Özel Girişimciliğin Genişlemesi

3.4.1. Özel Sektörün Ön Plana Çıkması

II. Dünya savaşından itibaren, kamu girişimciliği ile gerçekleştirilen kamu yatırımlarıyla ithal ikamesi yoluyla sanayileşmenin ilk aşamasında stratejik bir koordinasyon rolü oynamıştır. Devletçilik uygulamaları ile devlet girişimleri ekonomik kalkınma için stratejik endüstriler olarak görülmüş ve kamu yatırımı özel yatırımı peşinden çekmiştir (crowding-in).²⁴ Kalkınma tarihinde günümüze dek uzanan devlet işletmeleri, pek çok ülkede kamu hizmetlerinin sağlanmasında egemen bir role sahip olmuş, özel sektör²⁵ için önemli bir temel oluşturmuştur.

1980 sonrasında ise, biriken iç ve dış borç eşliğinde sürdürülen kamu girişimciliğinin verimsizlik ve özel sektörü dışlama etkisinin (crowding-out) ağır basması gündeme gelmiştir. Buna bağlı olarak, dünya genelinde ekonomik kalkınmada devletin rolü konusundaki düşüncede bir değişme ortaya çıkmıştır. Artık somut pratiklerde, farklı siyasal renkleriyle bütün ülkeler, devletin dışlama etkisi nedeniyle, kamu sektörü için küçültülmüş bir rol öngören ve özel sektör için daha büyük bir güven yansıtan politika uygulamalarına doğru hareket etmektedirler.²⁶

²¹ Tony KILLICK; **A Reaction too Far: Economic Theory and the Role of the State in Developing Countries**, Overseas Development Institute Press, London, 1990, s.4.

²² Age, s.4.

²³ Nurhan YENTÜRK; “Short-term Capital Inflows and Their Impact on Macroeconomic Structure: Turkey in 1990’s”, **The Developing Economies**, V.XXXVII, N.1, March 1999, s.89.

²⁴ Sebastian GALIANI-Diego PETRECOLLA; “The Changing Role of the Public Sector: An Ex-Post View of the Privatization Process in Argentina”, **The Quarterly Review of Economics and Finance**, Vol.36, No.2, Summer 1996, s.131-132.

²⁵ Bilindiği gibi, kamu yatırımları özel yatırımları ya ikame eder ya da tamamlar (crowding-out veya crowding-in); bu konuda bkz. WORLD BANK, 1998, s.11.

²⁶ Arturo ISRAEL; “The Changing Role of the State in Development”, **Finance & Development**, June 1991, s.41.

Tanımlanan yeni roller çerçevesinde iktisat politikaları daha liberal ve daha az müdahaleci yönde belirlenmiş; pek çok hükümet yeni bir kamu girişiminde bulunmak bir yana, tersine büyük özelleştirme programları başlatmıştır.²⁷ II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya konulan kamu girişimleri ve millileştirilen kurumlar, başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere birçok ülkede özelleştirme sürecine girmiştir. Devletler yeni yatırımlara eskisi gibi büyük bir istekle girmemektedirler. Pek çok azgelişmiş ülkede, devleti sınırlandıracak ve bir ekonomik güç olarak zayıflatacak olan özelleştirme uygulamaları, devlet yönetiminde sivil ve askeri diktatörlüklerin varlığına rağmen, neredeyse kendiliğinden sağlanmıştır. Doğu Bloku'nun çökmesi üzerine bu gelişme Doğu Avrupa'ya ve bağımsız yeni Orta Asya Cumhuriyetlerine de yayılmış, bir yandan özelleştirmeler diğer yandan da özel sektörün genişleyen yatırımlarıyla, kamu yatırımları ağırlığını kaybederek yerini özel yatırımlara bırakmaya başlamıştır.

3.4.2. Türkiye'de Özel Sektörün Genişlemesi

Kamu yatırımlarının ağırlığının devletten özel kesime kayması Türkiye örneği üzerinde yakından izlenebilir. Türkiye'de ilk etapta devletin yatırımlardan tam olarak çekildiği söylenemez. Özellikle 1983-87 döneminde, büyük ölçüde kamu sektörünün büyük çaplı altyapı yatırımlarına dayanan bir büyüme programı uygulanmaya başlamıştır. Fakat bu tür yatırımlar, özel sektör için dışlayıcı etki ortaya çıkarmamış; ya da özel sektörün görece büyümesine engel olamamıştır.²⁸ Tablo 2'de 1980-1990 dönemi için özel ve kamu yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki ağırlıkları verilerek bu değerlendirme yapılmaktadır.

Tablo-2'de görüldüğü gibi, 1980 sonrası ilk on yıllık dönemde, özel yatırımların payı artarken, kamu yatırımlarının payı azalmaktadır. 1987'ye kadar kamu yatırımlarının payı özel yatırımların payından daha büyüktür. 1988'den sonra durum özel yatırımlar lehine sürekli değişmiştir. Bu eğilim, Tablo-3'te de görüldüğü gibi, liberalizasyon sürecinin ikinci on yılında daha da belirginleşmiştir.

Tablo-2: Türkiye'de Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçerisinde Devletin ve Özel Sektörün Ağırlığı: 1980-1990 (%)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Kamu	53	58	55	56	54	58	58	53	47	45	43
Özel	47	42	45	44	46	42	42	47	53	55	57

Kaynak: DPT, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1992)**, DPT Yayınları, Ankara, Mayıs, 1993, s.13.

²⁷ Peter Birch SORENSEN; "Introductory Remarks", **The Quarterly Review of Economics and Finance**, Vol.36, No.2, Summer 1996, s.129.

²⁸ P.N. SNOWDEN; "Trade Liberalization and Competitive Structure in Turkey during the 1980s", **The Economy of Turkey since Liberalization**, (Ed: S.TOGAN, V. N. BALASUBRAMANYAM), McMillan Press Ltd., London, New York, 1996, s.97.

Tablo-3: Türkiye’de Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçerisinde
Devletin ve Özel Sektörün Ağırlığı: 1991-2001 (%)

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1999	2000	2001
Kamu	30.8	30.9	27.4	20.8	17.6	20.2	29,9	30,4	33,2
Özel	69.2	69.1	72.6	79.2	82.4	79.8	70,1	69,6	66,8

Kaynak: 1991-1996 verileri için: IMF; **Turkey: Recent Economic Developments and Selected Issues, IMF Staff Country Report No.98/104**, Washington, D.C., September, 1998, s.199; 1999-2001 rakamları için: DPT; “Temel Ekonomik Göstergeler”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2003/07/tiv.2.xls>, 31.08.2003.

Tablo-3’te görüldüğü gibi, 1991 yılında toplam yatırımların %30.8’i kamu tarafından, %69.2’si özel kesim tarafından yapılmıştır. 1996 yılına gelindiğinde ise, kamu sektörünün toplam yatırımlar içindeki payı %20.2’ye düşerken, özel yatırımların payı %79.8’e yükselmiştir. Yatırım itibariyle devlet küçülmüş, özel sektör ise büyümüştür. 1999’dan sonra makro ekonomik ortamın bozulmaya başlaması ile Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri yatırım ortamını olumsuz etkilemiş ve özel sektör yatırımlarının ağırlığı 1991 düzeyine dek düşmüştür. Fakat hiçbir zaman 1987 öncesine bir dönüş söz konusu olmamıştır.

4. İKTİSAT POLİTİKALARININ ZAYIFLAMASI

II. Dünya Savaşından sonra yeni ulus-devletlerin izlediği bir başka politika benzerliği maliye ve para politikalarının uygulanmasında kendini göstermiştir. Devletler, sermaye hareketlerinin oldukça zayıf olduğu yaklaşık kırk yıl boyunca, para ve maliye politikalarını ulusal ekonominin gereklerine göre ayarlayabiliyorlardı. Aşağıda incelendiği gibi, sermaye hareketlerin yoğunlaştığı 1980’li yıllardan itibaren, değişen ekonomik zemin nedeniyle söz konusu politikalarda meydana gelen zayıflama incelenmektedir.

4.1. Para Politikalarının Zayıflaması

Küreselleşme sürecinde finansal piyasaların uluslararası düzeyde entegrasyonuna bağlı olarak, sermaye hareketlerinde eskiye göre önemli bir artış ve para ikamesinin güçlenmesi gibi bir takım yeni ekonomik koşullar ortaya çıkmaktadır. Aşağıda bu koşullara bağlı olarak para politikası izlemede devletin etkinliğinin azalması üzerinde durulmaktadır.

4.1.1. Finansal Piyasaların Küreselleşmesi

4.1.1.1. Sermaye Hareketlerinin İstikrarsızlığı

Küreselleşme sürecinde gelişmiş veya gelişmekte olan bütün ekonomilerde hükümetler, finansal piyasaların sağlıklı çalışması için gerekli olan tüm düzenlemeleri yapmaya çalışmaktadır. Bu tür düzenlemelerin asıl amacı, bir bütün olarak ulusal düzeyde finansal piyasaların başarısız olmasını engellemektir.²⁹ Sermaye hareketleri üzerinde denetimlerini sürdürme çabalarına rağmen, devletler tamamen etkin ve sorunsuz bir koruma

²⁹ Ali CEYLAN-Turhan KORKMAZ; **Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s.23-24.

gerçekleştirememektedirler.³⁰ Dahası, devletler sermaye giriş çıkışlarını tamamen engellemeyi yerinde bir politika olarak görmemektedirler. Çünkü finansal piyasaların liberalleştirilmesinden, ödemeler bilançosu açıklarının düzeltilmesi, dolaysız yatırımlarının artışı, yatırıma yönlendirilebilir fon arzının artışı, kamusal harcamaların karşılanabilmesi gibi yararlar beklenmektedir.

Tablo 4: Seçilmiş Ülkelerde Sermaye Hareketleri (GSMH'nın %'si)

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Meksika	3.3	8.2	7.6	8.6	3.9	-4.4	1.3	-
Brezilya	-1.3	-1.3	1.6	1.8	1.5	4.3	-	-
Tayland	10.8	12.2	8.7	8.6	8.7	13.3	10.8	10.0
Endonezya	4.1	4.6	4.6	3.7	2.3	5.3	5.0	0.7

Kaynak: WORLD BANK; **Capital Flows, Macroeconomic Management, and the Financial System: Turkey, 1989-97**, (Prep: Oya Celasun-Cevdet Denizler-Dong He), World Bank Policy Research Working Paper No.2141, Washington, D.C., July 1999, s.4.

Bununla beraber finansal piyasaların tamamen serbestleşmesi bazen spekülasyon bazen de manipülasyonlarla zaman zaman istikrarsızlık kaynağı olmakta, devletin para otoritelerinin para politikasını belirleme ve bu yolla ekonomik faaliyetlere müdahale etme gücünü azaltmakta ve buna bağlı olarak ekonomik krizler ortaya çıkabilmektedir.³¹ Örneğin, 1995'te Latin Amerika'da veya 1997'de Asya'da ortaya çıkan krizlerde, bazen istikrarlı ekonomilerde bile ani sermaye çıkışlarının devletin istikrarlı para politikası izleme gücünü zayıflatarak, ekonomik krizlere yol açtığı görülebilmektedir. Türkiye ekonomisine yakın benzerlikte olan bazı ülkelerin sermaye hareketlerindeki ani dalgalanmalar Tablo 4'te izlenebilmektedir.

Tablo 4'te görüldüğü gibi, Meksika'da 1995 yılında net sermaye çıkışı gerçekleşmiş ve bu çıkış 1995 Meksika krizinin bir parçası olmuştur. Tayland'da sürekli pozitif ve görece olarak yüksek miktarlarda seyreden sermaye girişleri 1997'de negatif bir değer almış ve söz konusu sermaye çıkışı sadece Tayland'ın değil, "dış yansıma" nedeniyle Asya Krizinin de başlangıcı olmuştur. Endonezya'da da benzeri bir gelişme söz konusu olup, daha önce devam eden sermaye girişleri, 1997 yılında sıfıra yaklaşmıştır.

4.1.1.2. Türkiye'de Finansal Serbestleşmenin İstikrarsızlığı

Türkiye'de serbestleşme süreci 1980'lerden sonra ticarete ekonominin açıklık derecesinin artması ile başlamış,³² uluslararası sermaye

³⁰ Nurdan ASLAN; **Uluslararası Özel Sermaye Akımları: Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri**, Evrim Yayınları, İstanbul, 1995, s.33-34.

³¹ Vivien A. SCHMIDT; "The New World Order, Incorporated: The Rise of Business and the Decline of the Nation State", **Journal of the American Academy of Arts and Sciences**, Vol.124, No.2, Spring 1995, s.100-106; Paul HIRST; "The Global Economy - Myths and Realities", **Foreign Affairs**, Vol.73, No.3, July 1997, s.409-426.

³² David GREENAWAY-David SAPSFORD; "Trade Liberalization and Competitive Structure in Turkey during the 1980s", **The Economy of Turkey since Liberalization**, (Ed: S.TOGAN, V. N. BALASUBRAMANYAM), McMillan Press Ltd., London, New York, 1996, s.54-56.

hareketlerinde serbestleşmesi 1989'da 32 Sayılı Kararname ile yasalaşmış ve arkadan gelen yeni yasal düzenlemelerle ulusal ekonomi uluslararası sermaye hareketlerine açık hale gelmiştir.³³ Özellikle 1990 yılından sonra Türkiye'de sermaye hareketlerinin görece önemi artmaya başlamıştır. Aşağıdaki tabloda Türkiye'de para politikalarının etkin uygulanışını zorlayan ve ekonomik krizlere yol açan kısa vadeli sermaye hareketlerinin (sıcak paranın) gelişimi ile ilgili sayısal veriler örnek olarak sunulmaktadır:

Tablo 5: Türkiye'de Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri, 1990-1995
(Milyon Dolar)

Yıllar	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Varlıklar	-409	-2.563	-2.438	-3.291	2.423	-1.791
Yükümlülükler	3.409	-457	3.834	6.345	-7.550	4.096
Toplam	3.000	-3.020	1.396	3.054	-5.127	2.305

Kaynak: IMF; **Turkey-Recent Economic Developments and Selected Issues, IMF Staff Country Report No.97/110**, Washington, D.C., November 1997, s.89.

Tablo 5'te görüldüğü gibi, 1990 yılında gelen toplam kısa vadeli sermaye, 1991 yılında çıkmış ve söz konusu yıl, küçük bir krizle atlatılmıştır. 1992 ve 1993 yılında gelen kısa vadeli sermaye ise, 1994 yılında fazlasıyla çıkmış ve 1994 yılındaki krizin önemli nedenlerinden biri olmuştur. Bu gelişmelerden sonra 1994'de 5 Nisan Kararları olarak bilinen, olağan para politikalarını aşan ve IMF standby (istikrar) anlaşması ile desteklenen Ekonomik Önlemler Uygulama Planı³⁴ yürürlüğe konulmuştur. Sermaye hareketlerinin liberalizasyonu sürecinde para politikasının yeterliliğindeki zayıflama devam etmiş, Tablo 6'da görüldüğü gibi yeni istikrarsızlıklar kaçınılmaz olmuştur.

Tablo 6'dan izlenebileceği gibi, Türkiye 1994 krizinden sonra, 1997 Asya Krizi'ne kadar bir bütün olarak oldukça yüksek düzeyde kısa vadeli sermaye çekebilmiştir. Asya Krizi'nin ortaya çıktığı olumsuz konjonktürde kısa vadeli sermaye toplamı 1.7 milyar dolar düzeyinde kalmış, bu düzey yavaş yavaş artarak 2000 yılında 4 milyar dolara kadar yükselmiştir. Fakat sermaye çıkışları bu yılın Kasım ayında yeniden başlamış, Kasım 2000 Krizi'nin oluşumuna katkı sağlayarak, Şubat Krizi'nin yaşandığı 2001 yılında toplam 11 milyar doları geçmiştir. Bunun sonucunda yine olağan para politikalarını aşan ve yapısal reformları amaç edinen Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı³⁵ yürürlüğe konmuştur.

³³ WORLD BANK; **Capital Flows, Macroeconomic Management, and the Financial System: Turkey, 1989-97**, (Prep: Oya CELASUN-Cevdet DENİZER-Dong HE), World Bank Policy Research Working Paper No.2141, Washington, D.C., July 1999, s.2;

³⁴ DPT; **Ekonomik Önlemler Uygulama Planı**, DPT Yayını, Ankara, 5 Nisan 1994.

³⁵ HAZİNE; **Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**, T.C. Hazine Müsteşarlık Matbaası, Ankara, 14 Nisan 2001.

Tablo 6: Türkiye’de Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri, 1990-2001 (Milyar Dolar)

Yıllar	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Varlıklar	331	-1.750	-1.464	-2.571	-2.138	-156
Yükümlülükler	5.614	3.511	4.065	3.330	6.173	-11.165
Toplam	5.945	1.761	2.601	759	4.035	-11.321

Kaynak: HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI; **Hazine İstatistikleri: 1980-2001**, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, Ağustos 2002, s.156.

Tablo 6’da, toplam kısa vadeli sermaye hareketleri 2000 yılında pozitif olduğu için, sermaye girişi ile Kasım 2000 Krizi arasında bir ilişki kurabilmek oldukça zor gözükebilir. Ancak sermaye çıkışları yılın son iki ayında yoğunlaştığı için, 2000 yılının on iki aylık toplamı burada pozitif çıkmıştır. Tablo7’de kısa vadeli sermaye çıkışlarını gösteren yabancı yatırımcılara ait hisse senedi saklama bakiyelerinin aylık verileri incelenerek, kriz ortamına girildiği daha açık bir şekilde incelenebilir:

Tablo 7: Yabancılara Ait Hisse Senedi Saklama Bakiyeleri (Milyar Dolar)

12 Ay	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2000	14,6	13,4	12,7	15,0	11,3	11,3	11,9	11,2	9,5	10,6	8,1	7,4
2001	8,6	5,3	4,0	5,7	4,8	4,8	3,9	2,9	3,7	4,6	5,6	

Kaynak: İMKB; “Türkiye’ye Yönelik Portföy Yatırımları”, <http://www.imkb.gov.tr/yabanci/portfoy.htm>, 04.09.2003 (Not: Küsüratlar alınmamıştır).

2000 yılı Ocak ayında, oldukça yüksek olan 14.5 milyar dolar bakiyenin, sermaye çıkışları ile yıl sonunda 7.4 milyar dolar’a düştüğü görülmektedir. Söz konusu bakiye ilk defa 2000 yılı Kasım ayında 10 milyar doların altına düşmüş ve bu rakam adeta ekonomik kriz için bir kırılma noktası olmuştur. 2001 yılı Ocak ayında 8.6 milyar dolar ile hafif bir düzelme görülmüş, tam krizin atlatılması gündemde iken, Şubat 2001’de yeniden sermaye çıkışları başlamış ve bakiye yeniden azalmaya devam etmiştir.

4.1.2. Para İkamelinin İstikrarsızlığı Arttırması

Para ikamesi (dolarizasyon) yerli paranın sağlam ve istikrarlı kabul edilen yabancı paralarla ikame edilmesi anlamına gelmekte olup; daha çok küreselleşme sürecinde, finansal piyasaları az gelişmiş, faiz oranları istikrarsız ve enflasyon oranı yüksek olan ülkelerde ortaya çıkmaktadır.³⁶ Para ikamesinin güçlenmesi kur yükselişi yönünde beklentileri etkileyerek, döviz kurlarında bir artışa neden olabilmekte ve iç para talebi istikrarsızlıklarının temel kaynağını teşkil edebilmektedir. Bu durum yerel ihtiyaçlara göre parasal hedefleri belirleyerek iktisat politikaları yürütmeye çalışan para otoritelerini zorlamaktadır. Örneğin, piyasadan yerli paranın çekilmemesi gereken bir durumda, döviz talebini dengelemek ve kurlarda istikrar sağlamak amacıyla, piyasadan para çekmek zorunda kalılabilmektedir. Aşağıdaki tabloda, dolarizasyonun bir ölçüsü olarak, Türkiye’deki banka mevduat hesaplarında ortaya çıkan gelişmeler sunulmaktadır:

³⁶ Faruk SELÇUK; “Currency Substitution in Turkey”, *Applied Economics*, Vol.26, 1994, s.509;519.

Tablo 8: Türkiye’de Döviz Mevduatlarının Toplam Mevduatlar İçindeki Payı, 1985-1994 (%)

Yıllar	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Pay	20.0	20.1	26.5	28.1	25.0	25.9	33.5	39.1	45.3	52.4

Kaynak: Oğuz ESEN; “Financial Openness in Turkey”, *International Review of Applied Economics*, Vol.14, No.1, 2000, s.11.

Tablo 8’de görüldüğü gibi, 1985 yılında döviz mevduatlarının toplam içindeki payı %20 iken, bu pay düzenli bir şekilde yükselerek 1994’te %50’yi aşmış; bu oran Tablo 9’da görüldüğü gibi ağırlığını koruyarak devam etmiştir:

Tablo 9: Türkiye’de Döviz Mevduatlarının Toplam Mevduatlar İçindeki Payı, 1995-2000 (%)

Yıllar	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Pay*	49.2	50.2	51.5	49.1	49.9	52.0

* Bütün yıllar için Kasım ayı verileri kullanılmıştır.

Kaynak: TCMB; *Yıllık Rapor 2000*, Denetleme Kurulu Raporu, Ankara, 2001, s.104.

1994 krizinden hemen sonra döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduat içindeki payı küçük ölçüde azalmış, bu pay 2001 krizinden hemen önce yükselerek eski düzeyini korumuştur. Her iki tablo, döviz portföyü açısından TL (Türk Lirası) talebinin ciddi bir şekilde kaybolduğunu ve para ikamesinin oldukça güçlü olduğunu göstermektedir. Söz konusu güçlü ikame, dövizin aşırı yükselmesi için uygun bir ortam yaratmış veya krizin sonuçlarını derinleştirmiştir.

4.1.3. Faiz ve Yatırımlar Üzerinde Devletin Etkisinin Azalması

Finansal piyasaların uluslararası düzeyde entegrasyonu merkez bankalarının para arzını kontrol etmelerini zorlaştırırken, bu yolla ulus-devletin faiz hadlerini belirleyebilme gücünü de zayıflatmaktadır.³⁷ Daha önce ulusal düzeyde para arzı üzerinde tekeli güce sahip olan merkez bankaları, kendilerini uluslararası finans piyasalarında özel ve kamu kurumlarıyla rekabet ortamında bulmuştur.³⁸

Bütün bu yeni gelişmelere bağlı olarak, faiz oranlarının ekonomik kalkınmadaki rolü konusunda da ciddi bir değişiklik gündeme girmeye başlamıştır: 1970’li yılların başına dek, düşük faiz oranlarının yatırımları ve büyümeyi arttıracığına dair Keynesyen genel argüman geçerli idi. 1980’li yıllardan itibaren ortaya çıkan duruma bakıldığında ise, düşük faiz oranlarının bankacılık sektöründeki fonların kaçışına yola açtığı gözlemlenmektedir. Fon kaçışına bağlı olarak, kredi olanaklarının azalması tasarruf, yatırım ve dolayısıyla büyümenin azalmasına neden olmaktadır. Bu yüzden, finansal olarak sıkıntı çeken hükümetler, serbest ya da en azından

³⁷ Louis EMMERIJ; “Globalization, Regionalisation and World Trade”, *Columbia Journal of World Business*, Vol.27, No.2, Columbia, Summer 1992, s.13-14.

³⁸ DPT; *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler*, (Alt Komisyon Raporu-Kitap 2), DPT Yayınları No:2375, Ankara, 1995, s.24.

rasyonel faiz oranları izlemek zorundadırlar.³⁹ Tablo 10'da Türkiye üzerinde gösterilen veriler incelendiğinde bu durum görülebilir:

Tablo 10: Türkiye'de Faiz ve Özel Yatırımların Değişen İlişkisi, 1971-1992

Yıllar	1971-1976	1977-1980	1981-1986	1987-1992
Faiz Oranları(%)	-9.4	-43.4	15.4	13.4
Özel Yatırımlar/GSYİH	11.7	11.3	8.3	12.2

Kaynak: Öner GÜNÇAVDI- Michael BLANEY- Andrew MCKAY; "Financial Liberalization and Private Investment: Evidence from Turkey", *Journal of Development Economics*, Vol.57, January 1998, s.445.

Tablo 10'da görüldüğü gibi, 1977-1980 döneminde reel faiz oranları negatif iken, özel sektör kredileri keskin bir şekilde azalmıştır. Finansal liberalizasyondan sonra, faiz oranları pozitif olmasına ve sermaye kullanım maliyeti artmasına rağmen, kredi miktarı yükselmiştir. 1980 sonrasında özel yatırımların GSYİH içindeki payı ilk dönemler için düşmüş olsa da, 1980'lerin sonunda söz konusu bu pay artmıştır. Bu durum, faiz oranlarındaki bir yükselmenin yatırımları artırıcı etkisinin ortaya çıkabilmesi için belli bir sürenin geçmesi gerekliliğini göstermektedir.

4.2. Maliye Politikalarının Zayıflaması

4.2.1. Vergi Koyma Gücünün Zayıflaması

Küreselleşme sürecinde, özellikle uluslararası sermayenin hareketliliğinin yüksek düzeyde olduğu durumlarda, devlet organlarının sermaye üzerinde istedikleri gibi vergi koyabilme gücü zayıflamaktadır; çünkü, uluslararası düzeyde faaliyet gösteren firmalar veya firmaların bir kısım faaliyetleri vergilerin yüksek olduğu bölgelerden düşük olduğu bölgelere doğru kaymaktadır.⁴⁰ Devlet ulusal sermayenin de yurt dışına göç etmesini istemiyorsa, vergileri azaltmak zorundadır.⁴¹ Küreselleşme sürecinde yatırımların artırılabilmesi, vergi oranlarının düşük tutulmasına ya da var olan düzeyinin üzerine çıkarılmamasına bağlı gözükmektedir. Bu konudaki gelişmeler Tablo 11'de verilmektedir:

Özellikle Avrupa kıtasında bir çok ülke ya vergilerini indirmekte ya da çok fazla arttırmamaya çalışmaktadır. Bu rekabet ortamında pek çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ise, tam tersine yıllarca açık veren bütçelerini dengelemek ve iç ve dış borç sorunu ile mücadele etmek zorunda oldukları için, vergileri istedikleri gibi düşürememekte, zaman zaman yeni vergi çeşitleri getirmek zorunda kalmaktadırlar.

³⁹ Libby RITTENBERG; "Investment Spending and Interest Rates Policy: The Case of Financial Liberalisation in Turkey", *Journal of Development Studies*, V.27, N.2, January 1991, s.151.

⁴⁰ ASLAN, 1995, s. 33.

⁴¹ Belirtmek gerekir ki, büyük şirketlerin dolaysız yatırımlarını dünyanın her hangi bir yerine taşıyabilme olanakları ve özgürlükleri sadece vergide değil, aynı zamanda çevre kontrolleri, minimum ücret uygulama, sağlık ve güvenlik sağlama konularında da ortaya çıkmakta, devletin düzenleme yeteneğini zayıflatmaktadır, bkz., EMMERIJ, 1992, s.15.

Tablo 11:Çeşitli Ülkelerde Vergi Yükünde (Toplam Vergiler/ GSYİH) Görülen Yüzde Değişim, 1985-1999

Ülkeler	%Değişim	Ülkeler	%Değişim
Fransa	2.0	Macaristan	-6.8
ABD	2.8	Japonya	-1.3
OECD	3.7	İngiltere	-1.3
G.Kore	6.7	Hollanda	-0.3
Yunanistan	8.5	Meksika	-0.2
Türkiye	15.9	Y.Zelanda	2.0

Kaynak: TİSK; **Büyüyen Kayıt Dışı Sektör Semineri: Tebliğler ve Görüşler,** TİSK Yayını No:225, Ankara, 2002, s.19.

Bu bağlamda, Türkiye’de vergi indirimleri, vergi affı ve ödeme kolaylıklarının sürekli gündemde olmasına ve vergi indirimlerinin ekonomiyi canlandıracağına bilinmesine rağmen, vergi gelirlerinin GSMH’ya oranındaki değişim, Tablo 11’de görüldüğü gibi oldukça yüksek bir düzeyde (%15.9) gerçekleşmiştir. Tablo 12’de Türkiye’de yıllara göre vergi yükünün gelişimi daha açık bir şekilde görülmektedir:

Tablo 12: Türkiye’de Vergi Yükünün Gelişimi, 1985-2001

Yıllar	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Vergi Yüğü	10,9	11,5	13,9	15,2	16,4	17,6	19,12	21,2	22,3

Kaynak: MALİYE BAKANLIĞI; “Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (1923-2001),<http://www.gelirler.gov.tr/gelir2.nsf/0725c42696982da786256aa4002edce5/9f5c3da8e7070f6680256d16003310d2?OpenDocument>, 25.05.2003 ve TCMB; “TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi”, <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 25.05.2003 verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 12’de görüldüğü gibi, 1985 yılında toplam vergilerin GSMH’ya oranı %10.9 iken, 1990 ve 1995 yıllarında küçük bir artış göstermiştir. 1995 yılından sonra ise bu oran hızlı bir şekilde yükselerek 2000’li yıllarda %20’yi geçmiştir. Kısaca Türkiye’de, bir önceki tabloyu doğrulayacak şekilde, vergi yükünün sürekli bir artış eğilimi gözlenebilmektedir.

4.2.2. Gelir Dağılımı Politikasının Zayıflaması

Küreselleşme sürecinde vergi geliri elde etmede zorlanan devlet farklı gelir kaynaklarına ulaşmak zorunda kalmaktadır: Bu kaynaklar toplumun zengin kesimlerinden yüksek faiz oranlarında iç borç almak, dış borç elde etmek veya daha önceki toplumsal işlevlerini sınırlamaktır.⁴² Ya da son olarak, gelir dağılımı üzerinde olumsuz bir etki çıkarmasına rağmen, vergiden yasal olarak kaçamayan ücretlilere iyice yüklenmektedir.

Bütçesinin önemli bir kısmını iç ve dış borç anapara ve faiz ödemeleri gibi transfer harcamalarına aktarmak zorunda kalan devletin, etkin bir maliye politikası ile geniş ve yoksul kitleler için yapılması gereken temel

⁴² Raghuram KRISHNAN; “December 1995: The First Revolt Against Globalization”, *Monthly Review*, Vol.48, No.1, New York, May 1996, s. 16.

transfer harcamalarını gerçekleştirme olanağı zayıflamaktadır.⁴³ Toplumsal sorunlara karşı birleştirici bir rol oynayan ulus-devlet, toplumsal harcamaları kısip gelir dağılımını bozan politikaları uygulamak zorunda kaldığı ölçüde, toplumsal rolünü de etkin olarak yerine getirmede zayıflamış olmaktadır.⁴⁴

Bütçelerin toplumsal giderler adına zorunlu olarak kısılması, bu sıkıntının sorumluluğunu taşıyamayan politikacıları başarısız yönetici haline getirmektedir.⁴⁵ Küreselleşme sürecinde bu zorluğu aşabilmek için ekonomik ve sosyal konseyler kurulmaktadır. Örneğin, Türkiye’de Kasım 1999 ve Şubat 2001 krizlerinden hemen sonra, 2001 yılında DPT bünyesinde Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulmuş⁴⁶ olup, devletin bu konuda zayıflayan politikalarının desteklenmesine çalışılmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kuramsal açıdan II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan ortodoks neoklasik kalkınma kuramında, yeni ulus-devletlerde devletin kalkınmayı gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğine dair herhangi bir endişeye yer verilmemiştir. Bağımlılık kuramında ise, öngörülen sınırlılıkların aşılması koşuluyla, aktif bir rol oynayan devletin kalkınmada etkili olabilecek bir yeteneğinin var olduğu konusunda, ideolojik farklılığına rağmen ortodoks neoklasik kalkınma kuramı ile birleşilmektedir.

1980 sonrasında şekillenen neoliberal kalkınma kuramı ise, önceki kuramların aksine, kalkınmada devletin aktif rol oynaması sonucunda özel yatırımları azalıp piyasa mekanizmasının bozulacağını, rekabetin engelleneceğini ve az gelişmişliğin artacağını ileri sürmektedir. Küreselleşme sürecinde bu kuramla birlikte önceki dönemin kuramlarında yer alan büyük ve güçlü devlet anlayışının aksine minimal ölçekli liberal devlet anlayışı gündeme yerleşmiştir.

Bu bağlamda, II. Dünya Savaşı sonrasında ithal ikamecilik, planlama, kamu girişimciliği, devletleştirme, kamulaştırma, millileştirme, para/maliye politika ve politika araçlarıyla kuramsal temelini bulan devlet müdahaleciliği az gelişmiş ülkelerde uygulamaya konulmuş; sonuçta Türkiye dahil olmak üzere bir çok ülkede önemli başarılar elde edilmiştir. Ne var ki 1970’li yıllarda, az sayıda başarılı örnek dışında, farklı siyasal renkler taşıyan devlet veya hükümetlerin yer aldığı ülkelerin neredeyse tamamında olumsuz kalkınma göstergeleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu başarısızlıklara bağlı olarak, devletin kullandığı söz konusu araçlarla birlikte, devletin kalkınmadaki rolünün zayıfladığı ve problemlere nüfuz etme yeteneğinin

⁴³ Mustafa ÖZYÜREK, “Yolsuzluklara Fırsat Vermeyen Düzen Kurulmalı”, **Ekonomik Forum**, Y.8, S.2, Şubat 2001, s.19; SORENSEN, 1996, s.129.

⁴⁴ Gülten KAZGAN, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, s.235.

⁴⁵ Hans Peter MARTIN-Harald SCHUMANN, **Globalleşme Tuzağı: Demokrasiye ve Refaha Saldırı**, (Çev: Özden Saatçi KARADANA – Mahmure KAHRAMAN), Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 207.

⁴⁶ RESMÎ GAZETE; “Ekonomik ve Sosyal Konseyin Kuruluşu, Çalışma Esas ve Yöntemleri Hakkında Kanun”, **Resmî Gazete**, S.: 24380, 21 Nisan 2001.

azaldığı ileri sürülmüştür. Bundan sonra eski İkinci Dünya ve Üçüncü Dünya ülkeleri de dahil olmak üzere, bütün dünyada devletler rekabetçi piyasa ekonomilerini kurmaya, devletçilik ve planlama yerine piyasa mekanizmasının işleyişine yönelmeye başlamıştır.

1980 sonrası başlayan piyasanın genişlemesi süreci ile birlikte, yıllarca ekonomi ve özel sektör için önemli bir temel olan kamu girişimleri özelleştirmelere konu olmuş, kamu yatırımları azalmaya ve ekonomideki ağırlığını kaybetmeye başlamıştır. Türkiye ve diğer pek çok ülkede devlet girişimlerinin sabit toplamda sayı ve ekonomik büyüklüğü (stok olarak) ağırlığını korusa da, yeni yatırımların büyümesi (akım olarak) özel kesimde daha fazla olmaya başlamıştır. Sonuçta bütün dünyada kalkınmanın motoru olan kamu sektörü yerini özel sektöre bırakmaya başlamıştır.

Devletin planlama ve kamu girişimciliği gibi araçlarla oynadığı rollerin etkinlik, ağırlık ve gücü azalırken, iktisat politikalarının da devletçe etkin olarak kullanılabilme gücü zayıflamıştır. Özellikle sermaye piyasaları gelişmemiş olan ülkelerde istikrarsız fon giriş ve çıkışları para arz ve talebi üzerinde etkili olmakta ve devletin kur ve para hedeflerini bozabilmekte, Meksika, Tayland ve Türkiye’de olduğu gibi ekonomik krizlere neden olabilmektedir. Ayrıca bu süreçte para ikamesinin güçlenmesi döviz kuru ve para talebi istikrarsızlıklarının kaynağı olarak, Türkiye’de olduğu gibi ekonomik krizlerin etkilerini derinleştirmektedir.

Açık bir ekonomide uluslararası sermaye hareketlerini devlet olarak etkileyebilmek zordur. Bu ortamda dış rekabetten yarar sağlanmasına yol açacak şekilde, ulusal düzeyde sermaye piyasalarının sağlıklı çalışmasını sağlayacak tüm düzenlemelerin yapılması, her an meydana gelebilecek krizlere karşı hazırlıklı olunması ve ani döviz çıkışlarına karşı tedbirlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Örneğin ve en önemlisi reel açıdan, Türkiye gibi üretim ve ihracat potansiyeli olan bir ülkede, büyüme ve ihracatın artırılmasına özel bir önem verilerek, sermaye çıkışları ile bozulabilecek ekonominin reel olarak güvence altına alınmasına çalışılabilir.

Bu çalışmadan çıkan diğer bir sonuç, küreselleşme sürecinde sermaye kaçışı olasılığı nedeniyle, devletin -yatırımları arttırabilmek için bile- para politikası aracılığıyla faizleri istediği gibi düşürmede zorlanmasıdır. Bununla beraber, küreselleşme sürecinde yatırımlara yönlendirilebilir fon arzını büyütmek ve bunun için de uluslararası piyasalardan sermaye çekebilmek amacıyla, uluslararası rekabet ortamında faizlerin düşük olmaması, yatırımlar açısından yararlı olabilmektedir.

Küreselleşme süreci ile birlikte devletin kolayca hareket etmede zorlandığı diğer bir alan, izlenen maliye politikalarında ortaya çıkmaktadır. Sermeyenin başka ülkelere kaçmasını önlemek ve sermaye çekmek isteyen devlet, vergi arttırma gücünü istediği gibi kullanamamaktadır. Bu amaçla özellikle gelişmiş ülkeler vergi indiriminde yarış yaparken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde devlet, ekonomik sıkıntılara bağlı olarak, bu sürece uyum sağlamak zorlanmaktadır. Bu durumda vergileri arttırma çabaları yerine, vergi toplama ihtiyacını azaltacak politikaları geliştirmek önem

kazanmaktadır. Vergi geliri toplamada zorlanan devlet, zorunlu harcamaları için iç ve dış borçlara baş vurmaya zorunda kalmakta, bu durumda gelir dağılımı bozulmakta ve toplumsal huzursuzluklar ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda, özel sektörün başarılı olabileceği alanların gelişmesi, devletin bu alanlardaki toplumsal yükünün ve kamu harcama kalemlerinin azalması anlamına gelebilir; bunun sonucunda kıt gelir kaynaklarıyla sınırlı toplumsal alanlara daha fazla kaynak ayırma olanağı artabilir.

Kuşkusuz burada ele alınmayan; para kurulu sisteminin uygulanması, çevre kontrolleri, sağlık ve güvenlik konuları, kayıt dışı ekonominin büyümesi ve e-ticaretin gelişmesi vb. gibi pek çok konuda, devletin kalkınma politikası izleme gücünün zayıfladığını gösteren örneklerin sayıları artırılabilir. Kısaca, küreselleşme sürecinde devlet kendisini, politika izlemenin çok yönlü zorlaştığı bir dünyada bulmaktadır. Bununla birlikte ulus-devlet ve kalkınma sürecinde devletin rolü tamamen ortadan kalkmamaktadır. Söz konusu zorlukların ortaya çıkması, uluslararası gelişmelere göre müdahale tipinin ve standartlarının geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Küreselleşme sürecinde piyasa ekonomisinin işleyebilmesini olanaklı kılan bir ortamın sağlanması ile yeni koşullarda ortaya çıkan zorlukları aşabilmeyi “birlikte” gerçekleştirebilmek devletin yeni rolü olarak gözükmektedir. Bu yüzden devlet küreselleşme sürecinde zayıflarken, minimal fakat aynı zamanda paradoksal olarak çok daha önemli bir rol oynamanın merkezinde bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

1. ASLAN, Nurdan; **Uluslararası Özel Sermaye Akımları: Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri**, Evrim Yayınları, İstanbul, 1995.
2. AYRES, Ron, “School of Development Thought”, **Development Studies: An Introduction Through Selected Readings** (Ed: Ron AYRES) Greenwich University Press, UK, 1995.
3. AYSAN, Mustafa H.; **100. Doğum Yıldönümünde Atatürk’ün Ekonomi Politikası**, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş. Yayın No: 3, 2. Baskı, İstanbul, 1980.
4. BALASSA, Bela; **Economic Policies in the Pasific Area Developing Countries**, McMillan Press, 1991.
5. BARAN, Paul; **The Political Economy of Growth**, Monthly Review Press, New York, 1957.
6. CEYLAN, Ali -Turhan KORKMAZ; **Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000.
7. DPT, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1992)**, DPT Yayınları, Ankara, Mayıs, 1993.
8. DPT; **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler**, (Alt Komisyon Raporu-Kitap 2), DPT Yayınları No:2375, Ankara, 1995.

9. DPT; **Ekonomik Önlemler Uygulama Planı**, DPT Yayını, Ankara, 5 Nisan 1994.
10. DPT; “Temel Ekonomik Göstergeler”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2003/07/tiv.2.xls>, 31.08.2003.
11. EMMERIJ, Louis; “Globalization, Regionalisation and World Trade”, **Columbia Journal of World Business**, Vol.27, No.2, Columbia, Summer 1992.
12. ERCAN, Fuat; “Gelişme Yazını: Eleştiriler ve Yeni Perspektifler”, **Gelişme İktisadi: Kuram-Eleştiri-Yorum**, (Ed: Tamer İŞGÜDEN-Fuat ERCAN-Mehmet TÜRKEY), Beta Yayınları, İstanbul, 1995.
13. ESEN, Oğuz; “Financial Openness in Turkey”, **International Review of Applied Economics**, Vol.14, No.1, 2000.
14. GALIANI, Sebastian -Diego Petrecola; “The Changing Role of the Public Sector: An Ex-Post View of the Privatization Process in Argentina”, **The Quarterly Review of Economics and Finance**, Vol.36, No.2, Summer 1996.
15. GREENAWAY, David -David SAPSFORD; “Trade Liberalization and Competitive Structure in Turkey during the 1980s”, **The Economy of Turkey since Liberalization**, (Ed: S.TOGAN, V. N. BALASUBRAMANYAM), McMillan Press Ltd., London, New York, 1996.
16. GÜNÇAVDI, Öner - Michael BLANEY- Andrew MCKAY; “Financial Liberalization and Private Investment: Evidence from Turkey”, **Journal of Development Economics**, Vol.57, January 1998.
17. HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI; **Hazine İstatistikleri: 1980-2001**, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, Ağustos 2002.
18. HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI; **Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**, T.C. Hazine Müsteşarlık Matbaası, Ankara, 14 Nisan 2001.
19. HIRSCHMANN, Albert O. n; **The Strategy of Economic Development**, Yale University Press, London, 1970.
20. HIRSCHMANN, Albert O.; “The Rise and Decline of Development Economics”, **Essay in Trespassing Economics to Politics and Beyond**, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
21. HIRST, Paul; “The Global Economy - Myths and Realities”, **Foreign Affairs**, Vol.73, No.3, July 1997.
22. IMF; **Turkey: Recent Economic Developments and Selected Issues**, **IMF Staff Country Report No.98/104**, Washington, D.C., September, 1998.
23. IMF; **Turkey-Recent Economic Developments and Selected Issues**, **IMF Staff Country Report No.97/110**, Washington, D.C., November 1997.

24. ISRAEL, Arturo; “The Changing Role of the State in Development”, **Finance & Development**, June 1991.
25. İMKB; ‘Türkiye’ye Yönelik Portföy Yatırımları”, <http://www.imkb.gov.tr/yabanci/portfoy.htm>, 04.09.2003.
26. KAZGAN, Gülten; **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000.
27. KILLICK, Tony,; **A Reaction too Far: Economic Theory and the Role of the State in Developing Countries**, Overseas Development Institute Press, London, 1990.
28. KRISHNAN, Raghu; “December 1995:The First Revolt Against Globalizatin”, **Monthly Review**, Vol.48, No.1, New York, May 1996.
29. LAL, Deepak, **The Poverty of Development Economics**, Institute of Economic Affairs, London, 1993.
30. LEWIS, W. Arthur; “Sınırsız Emek Arzı ile İktisadi Kalkınma”, **İktisadi Kalkınma: Seçme Yazılar**, (Der: Metin BERK - Fikret GÖRÜN - Selim İLKİN), ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayınları No: 6, Ankara, 1966.
31. MADDISON, Angus; **Monitoring the World Economy: 1820-1992**, OECD Development Centre Studies, Paris, 1995.
32. MALİYE BAKANLIĞI; “Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (1923-2001)”,<http://www.gelirler.gov.tr/gelir2.nsf/0725c42696982da786256aa4002edce5/9f5c3da8e7070f6680256d16003310d2?OpenDocument>, 25.05.2003.
33. MARTIN, Hans Peter -Harald SCHUMANN, **Globalleşme Tuzağı: Demokrasiye ve Refaha Saldırı**, (Çev: Özden SAATÇI KARADANA – Mahmure KAHRAMAN), Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997.
34. NURKSE, Ragnar; **Az gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü**, (Çev: Ş. ADALİ), Menteş Matbaası, İstanbul Yayınları, İstanbul, 1964.
35. ÖNİŞ, Ziya; “Globalization and the Nation State: The Possibilities and Limits of State Intervention in Late Industrialization”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1, S.3, Kasım 1994.
36. ÖZYÜREK, Mustafa, “Yolsuzluklara Fırsat Vermeyen Düzen Kurulmalı”, **Ekonomik Forum**, Y.8, S.2, Şubat 2001.
37. PALMA, Gabriel; “Underdevelopment and Marxizm: From Marx to the Theories of Imperialism and Dependency”, **Development Studies: An Introduction Through Selected Readings** (Ed:Ron AYRES), Greenwich University Press, UK, 1995.
38. PETITEVILLE, Franck; “Three Mythical Representations of the State in Development Theory”, **International Social Science Journal**, Vol.50, No.1, 1998.
39. RESMİ GAZETE; “Ekonomik ve Sosyal Konseyin Kuruluşu, Çalışma Esas ve Yöntemleri Hakkında Kanun”, **Resmi Gazete**, S.: 24380, 21 Nisan 2001.

40. RITTENBERG, Libby; “Investment Spending and Interest Rates Policy: The Case of Financial Liberalisation in Turkey”, **Journal of Development Studies**, V.27, N.2, January 1991.
41. ROSENSTEIN-RODAN, P.; “Problems of Industrialization in Eastern and South-Eastern Europe”, **The Economics of Underdevelopment**, (Ed: A.N. AGARWALA-S.P. SINGH), A Galaxy Books, New York, 1968.
42. ROSTOW, W.W.; **İktisadi Gelişmenin Merhaleleri: Komünist Olmayan Bir Manifesto**, yy, 1966.
43. SCHMIDT, Vivien A.; “The New World Order, Incorporated: The Rise of Business and the Decline of the Nation State”, **Journal of the American Academy of Arts and Sciences**, Vol.124, No.2, Spring 1995.
44. SELÇUK, Faruk; “Currency Substitution in Turkey”, **Applied Economics**, Vol.26, 1994.
45. SNOWDEN, P.N.; “Trade Liberalization and Competitive Structure in Turkey during the 1980s”, **The Economy of Turkey since Liberalization**, (Ed: S.TOGAN, V. N. BALASUBRAMANYAM), McMillan Press Ltd., London, New York, 1996.
46. SORENSEN, Peter Birch; “Introductory Remarks”, **The Quarterly Review of Economics and Finance**, Vol.36, No.2, Summer 1996.
47. TANZI, Vito; “The Demise of the Nation State?”, **IMF Working Paper**, WP/98/120, August 1998.
48. TCMB; “TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi”, <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 25.05.2003.
49. TCMB; **Yıllık Rapor 2000**, Denetleme Kurulu Raporu, Ankara, 2001, s.104.
50. TİSK; **Büyüyen Kayıt Dışı Sektör Semineri: Tebliğler ve Görüşler**, TİSK Yayını No:225, Ankara, 2002.
51. TÜRKAY, Mehmet; “Konjonktürel Bir Kavram Olarak ‘Müdahale’ ve Gelişme İktisadı”, **İktisat Dergisi**, S.366-367, İstanbul, Nisan-Mayıs 1997.
52. WEISS, Linda -John M. Hobson; **Devletler ve Ekonomik Kalkınma**, (Çev: Kıvanç DÜNDAR), Dost Kitabevi, Ankara, 1999.
53. WORLD BANK; **Capital Flows, Macroeconomic Management, and the Financial System: Turkey, 1989-97**, (Prep: Oya CELASUN-Cevdet DENİZER-Dong HE), World Bank Policy Research Working Paper No.2141, Washington, D.C., July 1999.
54. YENTÜRK, Nurhan; “Short-term Capital Inflows and Their Impact on Macroeconomic Structure: Turkey in 1990’s”, **The Developing Economics**, V.XXXVII, N.1, March 1999.